

De schaduw van verzet

Arianna Saffier

De schaduw van verzet

De schaduw van verzet
Auteur: Arianna Saffier
Omslagontwerp: Arianna Saffier
Vormgeving binnenwerk: Arianna Saffier
Uitgever: Arianna Saffier

ISBN 9789465016665
ISBN 1230008964670 (e-book)
NUR 342
www.ariannasaffier.nl

© 2025 Arianna Saffier

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

Deel I

'Kom ik om, dan kom ik om.'

– koningin Esther

1

Janna
29 april 1943

De Duitse woorden dringen pas tot me door als zijn vingers zich om het stuur van mijn fiets vouwen. Mijn rug verstijft, ondanks zijn beleefde toon.

De soldaat kijkt me vorsend aan. Het grijsgroene uniform spant om zijn brede schouders en ik zou zijn gezicht knap hebben genoemd als hij geen mof was geweest.

‘Danke schön, Fräulein.’ Hij buigt zich naar me toe met een vage grijns. *‘Alles für das Reich, nicht wahr?’*

Ineens besef ik dat zijn bijna vriendelijke verzoek in feite geen vraag was. Ik grijp het stuur stevig vast. *‘Maar ik heb hem nodig!’*

Hij trekt zijn wenkbrauwen op. *‘De zon schijnt. U kunt prima wandelen.’* Hij geeft een rukje aan mijn fiets.

Ik klem mijn vingers strakker om de handvatten.

Er verschijnt een frons op zijn voorhoofd en zijn grijns vervaagt. Zijn stem klinkt laag als hij zegt: *‘Fräulein?’*

De dreiging is onmiskenbaar. Er glijdt een huivering langs mijn ruggengraat en mijn vingers verliezen hun grip.

Hij trekt de fiets naar zich toe en springt erop. Met grote vaart snelt hij de brug over, in de richting van Heerhugowaard.

Even sta ik hem verdwaasd na te kijken. Dan draai ik me met een ruk om en loop de zanderige weg af, naar Broek op Langedijk. Slager Roemer vraagt zich vast af waar ik blijf, nu ik zijn boodschap heb afgeleverd. Met grote passen been ik naar het dorp. Misschien ben ik nog wel nijldiger op mezelf dan op die rotmof. Ik gaf het zomaar op! Ik lijk Edith wel. Edith, die al wit wegtrekt zodra er een Duitser in haar blikveld verschijnt.

Onwillekeurig slaak ik een zucht. Nee, zo moet ik niet denken – ik lijk absoluut niet op mijn overbezorgde zus. Moeder zei laatst dat Edith zich als peuter al over me ontfermde, zoals Shirley dat doet over haar kittens. De huiskat, die we vanwege haar gouden vacht naar Shirley Temple hebben vernoemd, blijft haar kleintjes maar likken en versleept ze van hot naar her. Volgens moeder komt dat doordat poezen denken dat ze hun kroost zo kunnen beschermen tegen vijanden. Maar afgezien van Norman, onze Dobermann, die al jankend in elkaar kruipt zodra Shirley een hoge rug opzet, heeft ze helemaal geen vijanden.

Ik dacht altijd dat wij ook geen vijanden hadden. Een zorgeloze gedachte waaruit ik drie jaar geleden wakker schrok door een oorverdovend kabaal in de vroege ochtend. Ik trok Edith uit bed en samen staarden we uit het raam naar de vliegtuigen die laag over ons heen scheerden. In het westen brandde de horizon, alsof de zon voor de verandering had besloten om daar de dag te beginnen.

Het duurde even voordat we begrepen wat er gaande was: de Duitse *Luftwaffe* was ons luchtruim binnengevallen en zette het vliegveld bij Bergen in lichterlaaie. Ik had nog nooit een Duitser gesproken, maar op dat moment besepte ik dat ik wel degelijk vijanden had.

Aartsvijanden.

Edith trok me bij het raam vandaan, alsof ze bang was dat die *gründlichen Deutschen* zo inefficiënt waren om per ongeluk een bom op mij te laten vallen – en alsof een meter achteruit springen dan nog enig verschil zou maken. Ik rukte me los en staarde naar de lucht. Vanbinnen vlamde een verzengende hitte op, minstens zo heet als het vuur aan de horizon.

Tot mijn ergernis vond mijn woede geen weerklank bij mijn familieleden. Afgezien van haar eerste schrikreflex reageerde Edith dodelijk koel en trok zorgvuldig haar lakens recht, alsof ze een van haar ziekenhuisbedden opmaakte. Vader zei: 'Het is oorlog' en stapte, zodra het vliegtuiggeraas voorbij leek, naar buiten om te kijken 'hoe of de akker d'r bai loid'. Moeder zag bleek en haar ogen

waren zo groot als rode kolen. Maar boos? Dat kon je niet zeggen. Alleen Dirk schold tijdens het verorberen van zijn havermoutpap hartgrondig op 'die smerige rotmoffen' totdat Edith zei dat het welletjes was. Hij haalde z'n schouders op en liep, ondanks moeders protesten, de deur uit met een zak knikkers in de hand. Maar ja, Dirk was destijds nog maar elf jaar; hem kon ik niks kwalijk nemen.

Inmiddels lijkt iedereen zich hier in het dorp te hebben neergelegd bij de gang van zaken, alsof de in grijsgroen geklede soldaten hen niet eens meer opvallen. Alsof het volkomen vanzelfsprekend is dat sommige mensen zich niet meer kunnen laten zien. Mensen zoals Sophie Meijer.

Onder het lopen druk ik mijn nagels in mijn handpalmen. Want terwijl mijn vriendin in een schuilplaats moet kruipen zodra er groene helmen in zicht zijn, gaat het leven in Broek gewoon door. Vader plant zaailingen op de akker. Moeder doet de was en schrobt de vloer tot haar handen schraal zijn. Dirk gaat naar school. En Edith? Die fietst elke dag doodleuk naar Alkmaar in haar verpleegstersschort. Weer of geen weer. Duitsers of geen Duitsers.

Maar ben ik dan zoveel beter? Ook ik liet me zojuist zomaar van mijn mooie, donkerrode fiets beroven zonder dat ik weerstand bood. Natuurlijk is het verlies van mijn fiets veel minder belangrijk dan de ellende van Sophie. Maar moeten we dit blijven pikken? Moeten we ons laten koeioneren door de moffen?

Ik recht mijn rug en veeg mijn vlecht over mijn schouder. Bruusk duw ik de deur van de slagerij open. Een rokerige, kruidige geur komt me tegemoet.

'Ha, Janna.' Geertje Koster kijkt over haar schouder – ze sorteert de blikjes ham en worst. Veel is er niet te doen; de voorraad slinkt en nieuwe producten zijn schaars.

Ik mompel een groet. Net als ik achter de toonbank mijn schort voorbind en een tirade afsteek over de mof die mijn fiets inpikte, stormt Geertjes moeder de winkel binnen.

'Er zijn stakingen!'

Stakingen. Het woord zindert door me heen. 'Echt waar?'

Ook slager Roemer steekt zijn hoofd om de hoek van de deur die naar de slagerswerkplaats leidt.

'Lena de Wit zei het net bij de bakker,' zegt ze gejaagd. 'Ze hoorde het van haar zuster in Hengelo, over de telefoon.'

Roemer stapt de winkelruimte binnen en veegt zijn handen af aan zijn schort.

Mevrouw Koster ratelt verder, dat het begon bij een machinefabriek, maar dat inmiddels arbeiders in fabrieken door heel Twente het werk neerleggen.

'Waarom?' vraagt Geertje perplex.

'Om die verordening natuurlijk, kind!'

'Net goed!' Roemers zware stem vult de ruimte. 'Dat zal ze leren, die moffen!'

Vanochtend uitte hij al zijn ongenoegen over de nieuwe verordening. Omdat de bezetter onvoldoende arbeiders kan vinden voor Duitse fabrieken, zijn vandaag alle mannen die in 1940 in het leger dienden opgeroepen voor de *Arbeitseinsatz*.

Het doet me goed dat Roemer zich opwindt. Hij is zo anders dan mijn vader, die nauwelijks reageert op dergelijk nieuws, alsof hij bang is dat de moffen hem zelfs op basis van zijn gezichtsuitdrukking zouden oppakken. Toch blijkt nu dat veel meer mensen schoon genoeg hebben van de Duitse onderdrukking.

Mevrouw Koster vertelt dat boeren weigeren om melk te leveren aan zuivelfabrieken. En dat winkeliers midden op de dag hun bordjes omdraaien van 'open' naar 'gesloten'.

Ik loop naar de deur en kijk Roemer aan.

Hij knikt me toe. 'Doe het maar.'

Mijn kleine daad van verzet. Mijn eerste echte daad van verzet, want mijn gemopper kan ik niet meetellen. Ik draai het bordje bij het raam kordaat om.

Gearmd met Geertje stap ik de straat op, waar het opvallend druk is voor een donderdagmiddag. Op het Havenplein dromt een

groepje samen. Op enige afstand zien we al waarom: er staat een jongeman te spreken, met weidse armgebaren.

Dat gedrongen postuur met brede schouders, die bruine, golvende kuif, de handen groot als kolenschoppen – ik herken hem direct.

‘Warempel, het is Arie!’ Ik stoot Geertje aan. ‘Adriaan Bleeker!’

Ze rekt haar nek. ‘Van de timmerfabriek in Heerhugowaard?’

Ik knik en trek haar al mee – ik wil horen wat Arie te zeggen heeft. Vroeger fietsten Edith en ik vaak samen met een groepje jongelui van de hbs in Alkmaar naar Broek – waaronder Arie en zijn broer. De jongens zochten na schooltijd regelmatig hun oudtante Aafke op, die net buiten het dorp woont – vooral na het overlijden van hun moeder. De laatste jaren heb ik Arie nauwelijks gezien, maar nu staat hij hier, zo volwassen, ja, zo stoer eigenlijk.

En de mensen hangen aan zijn lippen.

‘De moffen verwachten dat we ze dankbaar zijn, omdat we vrijgelaten zijn uit krijgsgevangenschap,’ zegt hij luid. ‘En dat we daarom voor hen willen werken in de Duitse fabrieken. Zodat hun mannen aan het front kunnen vechten en landen zoals het onze bezet kunnen houden. Zijn ze gek geworden?’

Er klinkt een instemmend geroezemoes.

Arie heft zijn hand en de groep zwijgt weer. ‘Mijn makkers en ik, wij vertikken het!’ Zijn woorden galmen over het plein. ‘En als jullie ons willen steunen – en met ons ook jullie eigen mannen, zoons en neven – kom dan in actie! Ten eerste: zorg ervoor dat je een plek creëert voor onderduikers. Ten tweede: leg je werk neer! Laat de bezetter merken dat we het er niet mee eens zijn! Staakt!’

‘Staakt!’ brult een jongeman.

‘Staakt!’ gillen een paar meisjes van een jaar of vijftien.

‘Staakt!’ neemt de hele groep over, en Geertje en ik doen vanzelf mee.

Er speelt een glimlach om Aries lippen. Ondanks zijn vurige toespraak komt hij rustig over. Zijn ogen dwalen over de mensen

en blijven bij mij hangen. Zijn wenkbrauwen glijden omhoog ten teken van herkenning.

Ik lach naar hem en met mijn vuist in de lucht roep ik nogmaals: 'Staakt!'

Ineens dringt het tot me door.

Als ik echt wil meehelpen om de moffen te verdrijven – als ik wil bijdragen aan het verzet – dan moet ik bij Adriaan zijn.

2

Edith
4 mei 1943

Moeder zegt dat ik te veel pieker. Ik geef haar gelijk, maar ze heeft geen recht van spreken – ze ziet zelf grijs van bezorgdheid en haar ogen staan continu schichtig. Daarom vertel ik haar nooit waarover ik pieker; ik weet immers wat angst met haar kan doen.

Bovendien is het niet verstandig om iets los te laten, dus zwijg ik thuis over mijn werk. Natuurlijk vertel ik weleens iets over het Centraal Ziekenhuis, maar nooit over mijn fietstochtjes onder werktijd.

Ook vanochtend reikte dokter Veerkamp me een briefje aan. Op het witte papier staat een niet bestaand ‘recept’ – een code die me leidde naar dit onbekende meisje in de hal van een herenhuis in Alkmaar.

Ze kijkt zwijgend naar me op.

Ik tast naar de mitella in de zak van mijn verpleegstersschort, maar besluit dat het deze keer niet nodig is. Want dit kind van een jaar of vier heeft net zulke donkerblonde krullen als ik en haar ogen zijn helderblauw.

De dame achter haar wipt van het ene op het andere been en drukt haar bril hoger op haar neus.

Ik negeer de vrouw en hurk voor het meisje neer. ‘Hallo. Marie is het, hè?’ Ik glimlach zo overtuigend mogelijk, al zal het vast niet haar echte naam zijn. ‘Wil jij vandaag mijn zusje zijn?’

Ze kijkt me aan met lege ogen – de blik van een kind dat al te vaak afscheid heeft moeten nemen. Al te vaak het onbekende tegemoet heeft moeten treden, zonder de veilige bescherming van haar ouders. Ze knikt langzaam.

‘Mooi zo. Ik ga graag met mijn zusje op stap.’ Ik kom overeind en kijk in het gezicht van de dame. Haar bleke huid contrasteert met de zwarte hoornen bril.

Ze knikt naar links en zegt gedempt: ‘Het huis hiernaast is gevorderd door een NSB’er. En hij heeft nogal veel belangstelling voor ons gezin opgevat. Hij vroeg een van onze kinderen al drie keer waar ons nichtje vandaan kwam en hoelang ze blijft logeren.’

‘Aha.’ Ik laat het ongeïnteresseerd klinken. Ik hoef het niet te weten – ik voer simpelweg mijn opdracht uit.

‘Ze heeft al haar kleren over elkaar aan,’ zegt de dame. ‘Zoveel had ze ook niet bij zich toen ze kwam.’

Er glipt inderdaad een vaalgroene zoom onder haar blauwe rok uit. Bij de halsopening van haar trui steken drie kraagjes omhoog. Als ik haar mijn hand toesteeek, pakt ze hem gehoorzaam vast en stapt samen met mij over de drempel. Geen angstig vastklampen aan de dame achter haar. Geen tranen of paniek.

Mijn hart krimpt ineen. Wat moet ze zich ontheemd voelen, zo zonder haar familie.

‘Dag Marie,’ zegt de dame.

Het meisje zegt niks terug. Ze kijkt naar me op. ‘Gaan we fietsen?’

Haar stemmetje klinkt helder, maar zacht.

Ik knik en help haar achterop.

Ik trap stevig door. Mijn voorwiel is vervangen door een houten exemplaar, maar gelukkig is mijn achterband nog in orde. Toch zal het geen pretje zijn om achter op de fiets over de Alkmaarse keitjes te hobbelen. Het kind heeft haar armpjes strak om mijn middel geslagen en terwijl ik met een vaart van de Friesebrug afrijd, steunt ze haar hoofd tegen mijn rug.

Het vertedert me, maar ik weersta dat gevoel; ik kan het niet toelaten. Ik moet afstand bewaren, net zoals bij mijn patiënten. Ik mag die kinderen niet in mijn hart sluiten; het heeft geen zin, je weet niet hoe het verder gaat. Je doet wat je kunt en daarmee basta – pas na de oorlog kunnen we de balans opmaken. Als er tenminste ooit een einde komt aan deze ellende.

Ik had niet gedacht dat ik dit zo lang zou doen. En zo vaak. Het was Marinus Bleeker die me had overgehaald, toen ik hem vorig jaar tegenkwam in de Langestraat. Ik meende een praatje te kunnen maken met een jeugdvriend van de hbs – en zo begon het ook: een luchtig grapje, een plagerijtje over mijn witte kapje – maar voor ik het wist trok hij me een zijstraat in.

Plotseling had zijn gelaatsuitdrukking niets meer van zijn gewoonlijke olijkheid. Want die keer dat hij me zag, op de fiets in mijn verpleegstersuniform, zag hij geen jeugdvriendin. Hij zag een oplossing voor dat wat hij als zijn probleem had gedefinieerd: veilig onderdak organiseren voor Joodse kinderen.

Ik begreep Marinus' gedachtegang wel: een verpleegster op de fiets door Alkmaar – waarom zou dat argwaan wekken? Geef een klein kind een mitella en zet 'm bij me achterop, dan snapt iedereen dat ik dit kind naar de dokter breng. Of van de ene afdeling van het ziekenhuis op de Van Everdingenlaan naar de andere op de Wilhelminalaan. Laat die verpleegster ook nog eens donkerblonde krullen en blauwe ogen hebben, dan doet een glimlach naar een Duitse soldaat wonderen, mocht ik gecontroleerd worden.

Tot mijn opluchting bereik ik de dijk langs de Hoornsevaart zonder aangehouden te worden. Bij de derde molen rem ik af. Zodra ik afstap, verschijnt er een spichtige vrouw met een bruine knot in de deuropening van het huisje naast de molen. Ze loopt naar ons toe, op de voet gevolgd door een man met een grijze baard.

Het meisje lijkt, nu ze haar armen om me heen heeft geslagen, me niet meer te willen loslaten. Voor het eerst straalt de emotie van haar gezicht; een onmiskenbare angst voor het onbekende, nu de vrouw haar armen naar haar uitstrekt.

Voorzichtig maak ik het kind van me los en duw haar zacht naar voren. 'Dit is Marie.'

Niet veel later stap ik weer op de fiets. Mijn schouders voelen lichter, mijn rug minder gespannen. Toch slaat de schrik me om het hart als Duitse soldaten bij de afzetting op de Heilooërbrug alle

voorbijgangers tegenhouden. Er zit niets anders op, dus ik sluit aan in de rij. Een voor een worden de mensen doorgelaten.

Ik adem in door mijn neus en weer uit door mijn mond. Kalm aan. Er is niks aan de hand. In stilte dank ik God dat ik Marie al heb kunnen onderbrengen. Ik houd mijn blik strak gericht op de keitjes onder me. De warmte stijgt naar mijn wangen. Dadelijk zien ze nog aan mijn gezicht dat ik iets illegaals heb gedaan.

‘*Ausweis*,’ snauwt een harde stem naast me.

Ik kijk op, tast al in mijn zak – en zie dat de soldaat niet mij, maar de man achter mij aankijkt. Een andere soldaat wenkt dat ik door mag lopen, met de fiets aan de hand.

Langzaam blaas ik mijn adem uit. Het gaat om de mannen! Ze zijn actief op zoek naar voormalig militairen voor de *Arbeitseinsatz*.

Ik ben veilig.

Mijn hart lijkt het daar niet mee eens te zijn. Als ik de Wilhelminalaan in slinger, moet ik afstappen om het al zuchtend tot bedaren te brengen. Ik kokhals. Zoals zo vaak komt de gal omhoog na een opdracht. Soms moet ik daadwerkelijk een struik zoeken om mijn maag te legen. Nu kan ik het nog net wegslikken.

Met bevende vingers strijk ik langs mijn verpleegstersschort. Wat bezielde Marinus toen hij me dit vroeg? Hij had geen grotere angstaas kunnen treffen.

Janna zou dat ogenblikkelijk beamen. Ze ergerde zich vroeger al blauw aan me, als ik haar als kind wegtrok bij de Voorburggracht – je zou er immers in kunnen vallen – of als ik haar op het hart drukte om niet alleen over de dijk te fietsen in het donker. ‘Je bent precies moeder,’ zei ze dan, en ze had geen idee hoezeer die opmerking me kwetste. Want ik wil helemaal niet zijn zoals moeder – ik weiger om zo te worden; en toch, ik heb haar genen, dus wat kan ik er feitelijk tegen doen? Eens een angstaas, altijd een angstaas.

Met die weinig vertroostende gedachte zet ik mijn fiets op slot naast het gietijzeren hek en loop naar het imposante gebouw met trapgeveltjes, waarin het Centraal Ziekenhuis is gevestigd. Nog wankel op mijn benen beklim ik de trappen naar de afdeling

chirurgie. Als ik de gang oploop, komt Nanda net uit een van de behandelkamers.

Ze bekijkt me onderzoekend door haar dikke brillenglazen.

‘Ik dacht dat je een pakketje moest ophalen?’ Haar blik blijft hangen op mijn lege handen.

Dat is waar ook – het is de smoes die ik regelmatig gebruik. Ik frunnik aan mijn witte schort. ‘Ja, maar die was voor urologie bedoeld. Ik heb het net al afgeleverd.’

‘O,’ zegt ze. ‘Nou, het is mooi dat je er weer bent, want Veerkamp heeft het druk. Hoor je dat gejammer?’

Ze knikt naar een van de kamertjes, waaruit een luid gekreun klinkt, gevolgd door een klaaglijk: ‘*Mutti, mutti!*’

Nanda rolt met haar ogen. ‘Een doodgewone blindedarm zegt Veerkamp, maar die mof gilt als een mager speenvarken. En dan te bedenken dat die schoften van de week zomaar tachtig ongewapende mannen hebben afgeknald. Lafaards, dat zijn het.’

Ik loop achter haar aan naar de ziekenkamer en huiver bij de gedachte aan de represailles van de Duitsers, die een bloedig einde maakten aan de landelijke staking. Ik werp maar niet tegen dat deze patiënt niet per se een van de schoften hoeft te zijn die de stakers hebben neergeschoten. Dat een blindedarmontsteking vreselijk pijn kan doen; ik heb weleens iemand zien flauwvallen. Waarschijnlijk is de kerel aan het ijlen en kan hij het niet helpen dat hij om zijn moeder roept.

Ik slik het in, net zoals ik afgelopen donderdag mijn commentaar inslikte, toen Janna opgewonden thuiskwam.

‘We gaan staken!’ Haar grijsblauwe ogen glinsterden en ze zwierde haar blonde vlecht naar achteren. ‘We gaan eindelijk iets doen!’

Vader keek me over de krant heen aan, met een veelbetenende blik. Vader, die me op de dag dat de oorlog begon terzijde nam bij de koolschuur. Hij had naar het keukenraam geknikt, waarachter moeder stond af te wassen en fluisterde: ‘Wij moeten haar hier doorheen trekken, jij en ik.’

Ik begreep wat hij bedoelde. We moeten het zo rustig mogelijk houden, in en om de tuinderij. Moeder zou eraan onderdoor gaan als er nóg meer dingen bijkwamen waarover ze zich zorgen kon maken. Wij wisten immers waartoe dat kon leiden, hoewel dat voorval Janna destijds was ontgaan. Dus hadden vader en ik stilzwijgend een pact gesloten: we mijden het onderwerp oorlog.

‘We gaan eten.’ Ik wrong de pan uit moeders samengeknepen vingers. Ze was na Janna’s uitroep halverwege de keuken stokstijf blijven staan, met grote, verschrikte ogen.

Ik zette de pan op tafel en forceerde een glimlach. ‘Lekker, andijviestamppot.’

Janna keek me woedend aan. Toen beende ze de kamer uit. ‘Jullie zijn lafaards, allemaal!’

Ik kan ermee leven, heus. Lafaard, angsthaas, het zal allemaal wel. Ben je een lafaard als je iemand wilt beschermen tegen de misère van de oorlog? Ben je een lafaard als je om je moeder roept in een vreemd land terwijl je vergaat van de pijn?

De vraag speelt door mijn hoofd als ik me over de soldaat heen buig. Lieve help – het is nog een kind. Zeker nog geen twintig.

Weer stoot hij uit, koortsig: ‘*Mutti!*’

Voorzichtig leg ik een vochtige doek over zijn zweterige voorhoofd.

‘*Es wird alles gut,*’ zeg ik zacht. ‘*Bei Doktor Veerkamp sind Sie in guten Händen.*’

3

Janna
5 mei 1943

In de dagen na Adriaans toespraak drentelde ik regelmatig door de Dorpsstraat, in de hoop hem ergens te zien. Ook uit verveling, want tot eergisteren hield Roemer zijn winkel dicht – net als de melkboer, de kapper en veel andere winkeliers.

Maar Arie was nergens te bekennen.

Zou hij in de omliggende dorpen dezelfde oproep doen? Ik stelde het me zo voor, totdat ik hoorde over de minstens tachtig stakers die standrechtelijk zijn geëxecuteerd, de honderden gewonden bij straatgevechten en de opgepakte telefonistes.

Ik hoop vurig dat Arie voorzichtig is.

Maar ik moet hem spreken.

Vanmiddag heb ik – bij gebrek aan mijn eigen fiets – die van Geertje geleend. Ik trap stevig door naar Heerhugowaard, voor de tweede keer in twee dagen. Gisteren reed ik naar het statige huis van de familie Bleeker – op Ediths gammele fiets met het houten voorwiel. Toch was ik blij met dat vehikel, want lopen zou me minstens een uur kosten.

Bij huize Bleeker was het stil. De huishoudster zei dat ze er niet waren. Arie niet, Marinus niet, en vader Bleeker zat op kantoor. Waar de jongens waren, wist ze niet. Al dagen niet.

Ik geloofde haar. Het zou me niets verbazen als Arie is ondergedoken. Als oud-militair van de Grebbelinie loopt hij immers gevaar opgepakt te worden voor de *Arbeitseinsatz*.

Vandaag probeer ik het bij de timmerfabriek, waar Arie de productie leider is en Marinus de boekhouder. De fabriek draait inmiddels weer, maar niemand weet waar de broers zijn, en vader Bleeker zit in vergadering.

Teleurgesteld stap ik op en fiets terug.

Halverwege weet ik opeens waar ik moet zijn. Tante Aaf!

Ik zet de vaart erin.

Het huisje van de oudtante van de gebroeders Bleeker staat eenzaam en scheefgezakt tegen een smalle dijk net buiten het dorp. Het rode pannendak is geknikt, alsof het een bochel heeft, net als tante Aaf zelf. Ik parkeer mijn fiets tegen de vervallen schuur, waarvan ik weet dat er een varken huist. Het zoogdier kan rekenen op een koninklijke behandeling: iedereen die Aafke Bakker kent, weet dat ze het dier vertroetelt als haar kind.

‘Volluk!’ Via de lage deur stap ik de woonkeuken binnen.

Tante Aaf schilt aardappelen aan de keukentafel en kijkt me over haar halve brilletje aan met pientere, lichtblauwe ogen. ‘Ah, kaik nou ’ns. Daar hebben we er ien van Wim Schouten!’

‘Ha, tante Aaf,’ zeg ik uit gewoonte – zo staat ze in het dorp bekend. Mijn blik glijdt door de keuken: de lage balken, het gammele fornuis en een tafel met acht stoelen. Alsof tante Aaf geen oude vrijster is, maar warempel een heel gezin moet onderhouden. Had ze vroeger ook al zoveel stoelen? Geen twee zijn er gelijk.

‘Wat is er, meissie?’ Aafke gaat stug door met schillen. ‘Waaraan heb ik je bezoekje te danken?’

‘Ik zoek Arie,’ zeg ik plompverloren.

‘Arie?’ Haar wenkbrauwen glijden omhoog terwijl ze een aardappel in de pan laat vallen.

‘Ja. Is hij hier?’

‘Waarom zou hij hier zijn?’ Ze staat op, lijkt bijna voorover te vallen door haar kromme rug, maar ik weet uit ervaring dat dat niet zal gebeuren. Ze pakt de pan op. Die is tot over de helft gevuld.

Ik onderdruk een glimlach. ‘U hebt trek, zie ik.’

‘Hè, wat?’ Ze fronst. Dan glinsteren haar heldere ogen. ‘Hm-hm,’ zegt ze en ze schuifelt met de pan naar het aanrecht.

‘Gaat u dat allemaal alleen opeten?’

‘Je mot niet zoveel vragen stellen, meissie.’ Ze schudt haar hoofd. ‘Zo kom je in de problemen.’

Problemen? Ik wil Arie spreken! Ik doe mijn mond open om het nogmaals te zeggen, maar ze draait zich naar me toe en kijkt me ernstig aan.

‘Je moet hier niet meer zomaar binnenvallen.’

‘Maar tante Aaf...’

‘Laat maar, tante,’ zegt een lage, hese stem.

Hij staat in de deuropening naar de voorkamer. Zijn brede schouders raken bijna allebei de deurposten en al is hij niet zo lang als Marinus, bij deze deur moet ook hij zijn hoofd buigen.

‘Arie!’ zeg ik, toch nog verrast.

Hij trekt zijn donkere wenkbrauwen op. ‘Kom je doen?’

‘Met je praten.’

‘Waarover?’

Ik kijk van hem naar tante Aaf en weer terug. ‘Kan het onder vier ogen?’

Arie wisselt een blik van verstandhouding met z’n oudtante.

Die knikt. ‘Neem dat meissie mee naar de voorkamer.’

Hij wijkt naar achteren en gebaart. Ik stap de kleine ruimte binnen. Over de sofa ligt een wit laken tegen het stof, evenals over de salontafel. Voor de servieskast staat een keurig opgemaakt bed.

‘Dus hier bivakkeer je echt, tegenwoordig.’

‘Kom je doen?’ vraagt hij weer.

Hij is zowaar heel wat minder breedsprakig dan tijdens die toespraak van laatst. Ik keer me naar hem toe en kijk hem recht aan.

‘Ik wil in het verzet.’

Hij knippert met zijn ogen. Over zijn gelaat glijdt een geamuseerde uitdrukking. ‘Toe maar. En hoe denk je dat te gaan bereiken?’

‘Arie...’ zeg ik, ineens aarzelend.

‘Misschien moet je je sollicitatie persoonlijk richten tot Hare Majesteit de Koningin?’

Ik frons. ‘Hou je niet van de domme. Jij hebt die staking hier aangezwengeld, jij riep op tot onderduiken. Jij weet meer!’

Hij staat daar maar, met de armen voor z'n borst gevouwen, en vertrekt geen spier.

'Arie!' Ik duw tegen zijn bovenarm. 'Zeg iets.'

'Wat wil je doen in het verzet?'

Wat weet ik er eigenlijk van? Het is tot nu toe ver van mijn bed geweest. Hier in het dorp is het doorgaans zo rustig, ergerlijk gewoon. Maar ik krijg weleens een Vrij Nederland krantje onder ogen en achter in de slagerij luisteren we af en toe naar Radio Oranje. Ik denk aan Sophie, die ik al zo lang niet heb gezien.

'Wat nodig is. Joden verbergen, distributiekantoren overvallen, bonnen verspreiden – ik ben er klaar voor.'

'Je bent er klaar voor?' Het sarcasme is onmiskenbaar.

'Ja, Arie! Want ik heb het helemaal gehad met die moffenbende hier! Zoals dat zootje dat bij de bakkerij is ingekwartierd. Ze lopen vrolijk over straat en niemand doet iets!'

'Niemand doet iets?'

Hij lijkt alleen maar te kunnen echoën wat ik zeg.

'Ja!' val ik uit. 'Echt, dit hele dorp slaapt! Zelfs na de staking en die moorden van de nazi's gaat het leven doodleuk verder. Niemand steekt een vinger uit.'

'Niemand steekt een vinger uit.' Weer herhaalt hij mijn woorden en brengt zijn gezicht dicht bij het mijne. Zijn stem klinkt dreigend.

Ik wijk niet terug. Ik ben niet bang voor hem. Niet voor Adriaan Bleeker, met wie Edith en ik jarenlang bijna dagelijks optrokken. Toch ben ik beduusd door de flikkering in zijn ogen.

Hij stapt achteruit en neemt me op. 'Je weet niet wat je zegt, Janna.'

'Het is toch zo?'

Hij snuift. 'Als je dat echt denkt, als je denkt dat niemand in dit dorp iets doet, dan ben je niet alleen naïef. Dan ben je blind. Dan mis je de opmerkzaamheid en de natuurlijke voelsprieten die absoluut noodzakelijk zijn voor de ondergrondse.'

De ondergrondse. Zo noemen ze het hier dus. De bevestiging dat hij er wel degelijk meer van weet, doet zijn belediging niet teniet.

Hij ziet me niet voor vol aan. Arie, nauwelijks drie jaar ouder dan ik, ziet me nog als een kind, in plaats van een negentienjarige.

Woest staar ik terug. 'Je vindt jezelf heel wat, hè?' vraag ik. 'Waarom? Omdat jij toevallig weet hoe het zit en ik niet? Leg het me dan uit!'

Hij schudt zijn hoofd. 'Ga naar huis, Janna. Hou je gedeisd. Zorg voor je moeder. En zorg dat je deze rotoorlog overleeft.'

Zorg voor je moeder. Denigrerender kan hij niet zijn; alsof dat alles is waar ik goed voor ben – moeder helpen met haar eeuwige gepoets en geboen. Wat een arrogante kwal! Ik besef dat hij geen strobreed zal toegeven en besluit de eer aan mezelf te houden.

'Goed dan.' Ik probeer de trilling in mijn stem te onderdrukken. 'Blijkbaar hebben jullie me niet nodig. Ook prima.'

Ik zwier mijn vlecht naar achteren en keer me abrupt om. Zonder tante Aaf gedag te zeggen storm ik naar buiten. Eenmaal fietsend op de dijk kan ik het beven van mijn lippen niet tegenhouden, evenmin als de tranen van vernedering. Maar ik ga me er niet in wentelen. Nee! Ik laat me niet op m'n kop zitten. Ik kwam met goede bedoelingen en als hij die niet kan waarderen, dan is dat zijn verlies. Driftig trap ik door, mijn gezicht in de wind.

Tegen de tijd dat ik thuiskom, ben ik nog steeds kwaad. Maar mijn tranen zijn gedroogd; ze zijn het immers niet waard om te vergieten over zo'n hooghartige kerel die ik ooit als een vriend heb beschouwd. Ik zet Geertjes fiets in de donkere koolboet, de schuur waarin vader zijn kolen opslaat. Morgen krijgt ze hem wel weer terug.

Ik ruk de deur naar de bijkeuken open.

Moeder staat gebogen over de wasbak, ze spoelt vaders overall uit. 'Dag, kind,' zegt ze. Ze neemt me op. 'Gaat het wel goed met je?'

'Best.' Ik stamp langs haar heen.

'Jannie?' klinkt het vertwijfeld achter me. Angstig zelfs, alsof mijn boosheid een voorbode is van gevaar.

Ik heb een hekel aan dat koosnaampje. Het klinkt zo... zo boers. 'Janna' is nog tot daaraantoe – al klinkt dat ook minder verfijnd dan 'Edith'.

Abrupt keer ik me om. 'Ik zei: Het gaat best!'

Haar vermoeide gezicht verbleekt en mijn spijt borrelt op.

'Heus waar, mam,' zeg ik zachter.

Ze glimlacht moeizaam. 'Zet maar thee voor jezelf,' zegt ze, hoewel we allebei weten dat het vieze bocht dat surrogaatthee heet, geen van ons tweeën zal opbeuren.

Ik knik en loop door naar de woonkeuken.

Zodra de keukendeur achter me dichtvalt, komt Norman sloom overeind uit zijn mand en besnuffelt me. Ik laat hem zijn gang gaan en aai hem over zijn kop.

Maak je maar niet druk, moedertje, denk ik. Al zou ik me in gevaar willen begeven, dan nog houden anderen me tegen.

4

Edith
6 mei 1943

Als ik na de pauze naar de afdeling loop, omvatten sterke vingers mijn pols. Met een ruk trekken ze me de nis bij het trappenhuis in.

Ik hap naar adem. 'W-wat?'

'Sst.' Harm de Vries legt zijn vinger tegen zijn lippen, zijn ogen fonkelen in het halfduister. 'Ik heb iets voor je.'

Hij houdt een opgevouwen strook papier tussen zijn vingers en zwaait ermee voor mijn ogen. Ik vermoed al wat het is – een codebriefje.

'Harm!' Ik probeer mijn stem gedempt te houden, maar de verontwaardiging neemt de overhand. 'Dit is niet volgens afspraak.'

Hij trekt een wenkbrauw op. 'O, moet ik soms eerst een afspraakje met je regelen?'

Nanda loopt voorbij. Ik wijk verder de nis in en negeer zijn opmerking. Dit is typisch Harm. Als de zoon van onze huisarts in Langedijk was hij onderdeel van het groepje waarmee we in onze hbs-tijd naar Alkmaar fietsten. Hij was altijd al het type jongen waar meisjes in groten getale omheen zwermde en sinds hij als geneeskundestudent in het ziekenhuis van Alkmaar werkt, is dat nog niets veranderd. Regelmatig zie ik hem het ziekenhuis uitwandelen met weer een andere verpleegster aan zijn arm. Eergisteren nog met Jo, die stralend naar hem opkeek. En nu zinspeelt hij op een afspraakje met mij?

Zodra Nanda uit het zicht is, doe ik een stap bij Harm vandaan, de gang op. Doorgaans ontvangt hij de briefjes van Marinus, met wie hij regelmatig contact heeft. Maar Harm begeeft zich in onnodig gevaar door de code rechtstreeks aan mij te overhandigen, op een openbare plek nota bene.

‘Waarom leg je hem niet bij Veerkamp op het bureau?’

‘Omdat dit een bijzondere is...’ Hij overhandigt het me.

Ik word zo snel geen wijs uit de Latijn uitziende woorden, waarvan sommige niet eens bestaan. Als je het stramien kent, kost het een paar minuten om de code te ontcijferen.

‘Een bijzondere?’

‘Er staat: Aaf, zeven uur vanavond.’ Hij grijnst naar me. ‘Ik heb dezelfde gekregen.’

‘Een vergadering dus,’ zeg ik. ‘Bij tante Aaf?’

‘Inderdaad.’

De laatste vergadering is alweer een tijdje geleden. Timmerman Cor Mulder, voor de meeste dorpelingen oom Cor, heeft landelijke contacten in het verzet en Marinus is zijn rechterhand. Meestal lopen hun opdrachten via Harm, die ze weer doorspeelt aan Veerkamp, maar af en toe komen we met de groep uit Langedijk bij elkaar. Vooral als er iets groots op stapel staat.

‘Hoelang gaat dat duren? Want nu met die avondklok...’

Als represaille op de staking is de avondklok vervroegd naar acht uur, wat onze bewegingsvrijheid sterk beperkt. Dokter Veerkamp zei vandaag dat hij een vrijstelling voor me zal aanvragen, zodat ik ook na spertijd over straat mag, maar dat duurt nog een paar dagen.

Harm haalt zijn schouders op. ‘Die vergadering duurt vast niet zo lang. Ik blijf daarna bij m’n ouders in Broek overnachten.’

‘En hoe moet ik thuis uitleggen dat ik ’s avonds weer op de fiets stap?’

Dat doe ik bijna nooit meer. De binnenstad van Alkmaar is niks aan met al die Duitsers op straat en in Broek valt tegenwoordig ook maar weinig te beleven.

Hij grinnikt. ‘Het lijkt erop dat je toch een afspraakje hebt. Met mij.’

‘Wat?’ Ik zet mijn handen in mijn zij.

‘Zogenaamd, hè?’ Hij trekt een wenkbrauw op.

‘Hm,’ zeg ik. Tot nu toe heb ik altijd vermeden met Harm in verband te worden gebracht. Dadelijk krijgt Nanda nog argwaan – ze vindt het al vreemd dat ik telkens op pad word gestuurd. ‘Ik denk niet dat het handig is dat wij...’

‘Hier niet, nee, maar in Broek heeft niemand door wat jij hier in Alkmaar uitspookt. En dankzij Veerkamp kan ook ik nog redelijk veilig over straat.’

Harm heeft het geluk dat Veerkamp hem onder zijn hoede heeft genomen, zelfs al is hij officieel uitgeschreven als student. Dat was de enige manier om te voorkomen dat hij de loyaliteitsverklaring moest ondertekenen die de Duitsers alle studenten proberen af te dwingen. Dankzij Veerkamps begeleiding kan Harm toch – informeel – zijn stage als assistent voortzetten, zonder zich te hoeven melden voor de *Arbeitseinsatz*.

Toch ben ik niet gerust op het plan. Ik bedwing mijn vingers, die alweer onrustig aan mijn uniform plukken.

Harm lijkt zich er echter niet druk om te maken. ‘Ik ben kwart voor zeven bij je.’ Zijn ogen fonkelen nog steeds.

Plaagt hij gewoon wat of flirt hij met me, zoals hij dat ook met Jo doet? Voordat ik wijs kan worden uit zijn gezichtsuitdrukking, loopt hij weg.

Tante Aaf schuifelt tussen de grote lijven door naar de tafel en zet de koffiepote neer. Het bittere aroma van de cichorei kringelt door de keuken.

‘Zo, jullie redden je, hè? Ik ga in de voorkamer zitten breien.’ Ze knipoogt naar me. ‘Als ik er niks van weet, kan ik ook niks verder vertellen, zie je.’

Ik kijk de kring rond. Harm stond stipt om kwart voor zeven voor mijn deur, met een fiets die met houtjes en touwtjes aan elkaar werd gehouden. We arriveerden binnen tien minuten bij tante Aaf en waren op Arie na de eersten.

Inmiddels is de rest ook gearriveerd. Ik kijk van Marinus naar Arie en terug; behalve hun bruine, golvende kapsels lijken de broers niets op elkaar. Arie zo breed en ietwat gedrongen. Marinus is lang en mager, met pezige armen.

Achter Marinus, in de schommelstoel, zit Cor Mulder, een veertiger met een smal gelaat met diepe lijnen langs zijn mond. Zijn aanwezigheid is vanzelfsprekend; iedereen die oplet in Broek weet dat hij iets doet met de ondergrondse. Al zou niemand daar echt openlijk over praten. Zelfs Lena de Wit niet.

In een donkere hoek naast de voorraadkast zit tuinder Gerrit Smit, met zoals altijd een stoïcijnse uitdrukking op zijn gezicht. Ik vermoed dat maar weinig mensen weten wat hij allemaal uitspookt.

‘Waarom zijn we hier, oom Cor?’ vraagt Harm. ‘Heb je een nieuwe opdracht?’

Een mengeling van emoties speelt over Mulders gelaat. Opwinding, maar ook bezorgdheid. ‘We hebben contacten met Engeland.’ Zelfs als hij zacht spreekt, gaat van zijn stem een natuurlijk gezag uit. ‘De komende tijd worden er veel meer bommenwerpers naar Duitsland gestuurd. Dat betekent ook meer kans op neergeschoten vliegtuigen. En die piloten...’

‘Die moeten vast opgevangen worden,’ vult Harm aan. ‘En dan naar Engeland gesmokkeld?’

‘Inderdaad,’ zegt Mulder. ‘Als ze het tenminste overleven.’

Ik huiver. Neergestorte vliegers opvangen? En wat verwachten ze dan van mij? Dat ik die mannen verzorg als ze gewond zijn? Dat kunnen ze beter aan Harm overlaten; hij heeft meer medische kennis. En ze achter op mijn fiets vervoeren is uiteraard ook geen optie. Stil luister ik naar de verdere instructies en vraag me af waarom ik hier ben uitgenodigd – totdat Mulder zich naar mij keert.

‘En nog iets. Het wordt steeds gevaarlijker voor Joden in Amsterdam. Mijn bron vertelde me dat de Duitsers voorbereidingen treffen om Amsterdam *Judenrein* te maken – om

dus ook degenen die tot nu toe een vrijstelling hadden naar het oosten te sturen.'

Het oosten. Ik huiver. 'Proberen ze nu toch onder te duiken?'

'Lang niet iedereen, maar veel ouders willen graag hun kinderen in veiligheid brengen,' zegt hij. 'Er is een groep bezig om zo veel mogelijk kinderen Amsterdam uit te smokkelen, maar dat betekent ook: meer onderduikplekken elders in het land. Waaronder hier in de omgeving. We hebben contact met iemand die ze naar Alkmaar kan vervoeren. Vervolgens moeten ze naar hun onderduikadressen gebracht worden. De frequentie zou dus kunnen oplopen tot meerdere keren per week.'

Hij kijkt me strak aan, alsof hij wil vragen: Ben je daar klaar voor?

Mijn hart bonkt en mijn mond is droog, maar ik knik. Het moet gebeuren. Er is geen andere oplossing.

Mulder glimlacht naar me en wendt zich tot Adriaan. 'Ik begreep dat jij nog een punt voor op de agenda had?'

'Ja.'

Adriaans stem klinkt kortaf. Hij kijkt nors – en ineens valt het me op: hij kijkt nors naar mij.

'Wat heb jij je zus verteld over je activiteiten?'

Mijn mond zakt open. Ik klap hem snel weer dicht. 'Niks.'

Zijn frons wordt dieper. 'Weet je 't zeker?'

Wat is dit voor belachelijks? Ik heb nog nooit ook maar één woord losgelaten thuis. Ik kijk hem recht aan. 'Ja, Arie, ik weet het zeker.'

'Hm.' Hij lijkt niet overtuigd, schenkt nog een kop surrogaatkoffie in.

Marinus volgt zijn voorbeeld, vult er twee en schuift een gebarsten mok mijn kant op. Hij knikt vriendelijk. Toch blijft het beklemmend stil.

'Wat is er dan?' vraag ik.

‘Gisteren stond ze hier ineens in de keuken.’ Hij kijkt me scherp aan. ‘Weet je wat ze zei? “Ik wil in het verzet.” Alsof ze solliciteerde naar een baan als kassajuffrouw.’

Marinus onderdrukt een grinnik.

Ook Harm, naast mij, gnuift wat.

Mijn hersenen draaien op volle toeren. Wat haalt Janna zich in haar hoofd? Dan gaat me een licht op.

‘Ze zag je laatst op het Havenplein, Arie.’ Ik vernauw mijn ogen iets. ‘Als jij op straat je denkbeelden loopt te proclameren, moet je niet verbaasd zijn als ze opeens voor je neus staat. Ze wil iets doen, zie je.’

Hij kijkt enigszins beteuterd.

Weer gniffelt Marinus; die kerel ziet altijd overal de humor van in. Maar ik niet. Het is absoluut niet wenselijk dat Janna betrokken raakt bij de ondergrondse – daarin heeft Arie volkomen gelijk.

Vanuit de schommelstoel klinkt het bedaard: ‘Wat is erop tegen om haar een taak te geven, Arie?’

Heftig draait Arie zich om naar Mulder. ‘Wat is erop tegen? Cor, je kent haar toch wel een beetje? Ze is een flapuit en vreselijk impulsief. Een olifant in een porseleinkast. Bovendien is ze geen katje om zonder handschoenen aan te pakken...’

Nu lacht Marinus hardop en zelfs uit de hoek van Smit klinkt gegrinnik.

‘Nou broertje, dat lijkt me precies een project voor jou,’ zegt Marinus.

Ik vind het welletjes geweest en sta op. ‘Zeg, heren. Hou je eens in. We hebben het hier wel over mijn zus, ja!’

‘Oei,’ plaagt Marinus. ‘Blijkbaar hebben we hier nóg een katje dat je niet zonder handschoenen kunt aanpakken.’

Ik kijk hem fel aan, maar hij grijnst vrolijk terug.

Met een zucht zak ik weer op m’n stoel.

Harm klopt gemoedelijk op mijn arm. ‘Hij plaagt je maar.’

Ik weet het; ik ken Marinus immers langer dan vandaag. Toch bevalt het me niet dat Janna het onderwerp van gesprek is.

‘Goed,’ zeg ik kalmer en gebaar om me heen. ‘Maar moet je nu echt het gedrag van mijn zusje publiekelijk bespreken? Dat had je ook onder vier ogen met mij kunnen doen.’

‘Had gekund, ja.’ Arie trekt een grimas en er daagt iets van schuld in zijn ogen. ‘Maar ik heb haar gisteren wat... afgesnauwd. Weggestuurd, feitelijk. Ze was er nogal kwaad over. En nu ben ik bang dat...’ Hij aarzelt.

‘Dat ze dadelijk op eigen houtje dingen gaat doen,’ vul ik aan.

‘Precies ja.’ Hij haalt een hand door zijn haar. ‘Dat dus. En daarmee brengt ze niet alleen zichzelf, maar ook onze werkzaamheden in gevaar. Omdat wij vaak in Broek en omgeving te vinden zijn, stel ik voor dat we haar een beetje in de gaten houden.’

‘Of misschien moet Edith haar zeggen dat ze zich erbuiten moet houden?’ oppert Harm.

Abrupt keer ik me naar hem toe. ‘Dat is het stomste wat ik doen kan.’

‘Hoezo?’ Niet-begrijpend kijkt hij me aan.

‘Ten eerste,’ ik tel op mijn vingers, ‘weet ze niet dat ik bij deze vergadering ben – dat ik überhaupt contact met jullie heb. En dat houd ik graag zo, anders gaat ze zich ermee bemoeien. Ten tweede, voor mijn moeders welzijn is het van uiterst belang dat ze niet ontdekt dat een van haar kinderen hierbij betrokken is – en je kent Janna, ze is een flapuit...’

‘Zei ik toch al,’ bromt Arie.

Ik werp hem een boze blik toe en vervolg: ‘En ten derde, ze is koppig en gaat echt niet naar me luisteren. Ik wil haar hier niet bij betrekken, want ze zou zichzelf alleen maar in de nesten werken.’

‘Precies.’ Arie knikt. ‘Dat zei ik nou ook tegen d'r. Dat ze zich gedeisd moet houden en voor d'r moeder moet zorgen.’

Marinus verslikt zich in zijn koffie.

Ik kreun. 'Arie. Over olifanten in een porseleinkast gesproken... Jij hebt ook niet bepaald veel tact, vriend.'

Dan is het opeens Mulder, die bulderend lacht. 'Die zit, Arie. Die zit.'

Om kwart voor acht fietsen Harm en ik weer over de smalle dijk in de richting van het dorp. Eerlijk gezegd weet ik nog steeds niet wat ik ermee aan moet. Janna in de gaten houden? Hoe moeten we dat aanpakken en wat helpt het eigenlijk?

Arie heeft een punt – ze zou weleens stomme dingen kunnen doen. De gedachte aan mijn zusje die wordt opgepakt door de *Sicherheitsdienst* doet mijn maag omdraaien. Gisteren zag ik SD-agenten een onderduiker uit een herenhuis sleuren bij de Kennemerstraatweg. Ik kon niets doen, alleen stug doorfietsen.

De afgelopen jaren stuitten veel dingen me al tegen de borst, maar sinds de staking van vorige week toont de bezetter pas echt zijn ware gezicht. Alsof de Duitsers nu pas beseffen dat het ze niet gaat lukken om de Nederlandse bevolking met zachte hand tot het nationaalsocialisme te bekeren. En dus is het voorbij met de beleefde houding. Het aantal invallen om onderduikers op te sporen is per direct toegenomen. Dat maakt mijn activiteiten nog riskanter – voor mij, maar ook voor mijn familie.

'Hé.' Zodra we afstappen voor mijn huis legt Harm zijn hand over de mijne, op het stuur. 'Niet te veel piekeren, hoor. Het komt vast wel goed.'

Ik probeer te glimlachen, maar dat mislukt jammerlijk.

Hij zet zijn barrel tegen de koolboet, neemt mijn fiets van me over en plaatst die ernaast. Dan loopt hij naar me toe en omvat mijn beide handen.

'Harm,' mompel ik.

Hij grijnst. 'We hadden een afspraakje, toch?'

'Zogenaamd!'

Zijn blik is beteuterd. 'Vind je 't vervelend? Dat ik je ophaal en weer thuisbreng?'

De vraag verwacht me. Ik schud mijn hoofd. 'Nee, dat vind ik niet vervelend.'

'Mooi zo.' Hij laat een van mijn handen los en veegt een verwaaide lok achter mijn oor.

Ik laat het toe; de strelende aanraking tintelt langs mijn gezicht. Toch weet ik niet wat ik ervan moet denken. Ik heb Harm nooit goed kunnen peilen – niet zoals Marinus, wiens plagerijtjes altijd zonder bijbedoelingen zijn, als vrienden onder elkaar.

Bij Harm is dat anders; als hij zijn donkere wenkbrauwen optrekt, ligt er vaak iets flirterigs in zijn ogen. Ook nu weer. Doet hij zo tegen alle verpleegsters met wie hij op stap gaat? Het gevoel bekruipt me dat ik het volgende leuke verzetje ben.

Hij brengt mijn rechterhand naar zijn mond en drukt een kus op mijn vingers. Schalks kijkt hij me aan.

Mijn wangen gloeien onder zijn blik.

'Welterusten, Edith.'

Vlug trek ik mijn hand terug. 'Welterusten, Harm.'

Hij pakt zijn fiets en duwt het ding over de smalle brug voordat hij opstapt. Hij zwaait nog eens naar me.

Ik zucht en stap de bijkeuken binnen.

Daar staat Janna. Haar ogen schitteren. 'Dat zag ik, Edith!'

Ze moet het onderonsje vanuit het raam boven de wasbak hebben geobserveerd. Ik trap mijn schoenen uit naast vaders klompen, negeer haar blik en loop de woonkeuken binnen.

Janna volgt me op de voet. 'Edith heeft een vrijer!'

De hoofden van vader en moeder schieten omhoog.

Dirk neemt het direct over en zingt: 'Edith heeft een vrijer, Edith heeft een vrijer!'

Shirley strijkt met haar gouden vacht langs mijn been en mauwt zacht.

Moeder trekt bleek weg en schudt mompelend haar hoofd.

Vader fronst. Ik weet dat hij me vanavond zag vertrekken; hij was nog aan het werk in de koolboet en de schuifdeur stond open.

‘Die jongen van De Vries benne dan wel de zeun van de dokter,’ zegt hij. ‘Maar hij is ook een losbol.’

‘Een losbol!’ Janna gniffelt. ‘Een flirt, zult u bedoelen. Wel een bijzonder charmante.’

‘Charmes zijn bedrieglijk,’ zegt vader. Zijn gezichtsuitdrukking verraadt dat hij daar nog weleens een hartig woordje met me over praten wil.

Bedankt hoor, Janna, denk ik terwijl ik mijn gezicht zo neutraal mogelijk houd. Eén ding is zeker: ik ga Janna echt nooit vertellen over mijn fietstochtjes kriskras door Alkmaar.

5

Janna
7 mei 1943

Slager Roemer leunt met zijn armen op de toonbank. ‘Zeg Aafke, vind je ’t niet vreemd om hier met je vleesbonnetjes binnen te stappen terwijl bij jou thuis een complete feestmaaltijd rond waggelt?’

Verschrikt kijk ik van Roemers gezicht naar het verschrompelde mensje, dat verrassend fel overeind veert.

‘Je krijgt Teun niet!’

Teun. Alsof het haar zoon is, in plaats van een tonnetje rond zoogdier dat loom achter in de schuur in het hooi ligt. Gelukkig zijn er geen andere klanten in de winkel, anders zou een van hen het misschien verraden aan de moffen. De meeste varkens zijn allang in beslag genomen, om als voedsel te dienen voor de bezetter. Boeren die nog varkens mogen houden, worden streng gecontroleerd en gedwongen om het vlees tegen een schrale prijs aan de Duitsers te verkopen.

Roemer heeft zich daarom toegelegd op het slachten van konijnen. Een van de boeren in de omgeving fokt ze speciaal voor hem – al vermoed ik dat ook dat niet helemaal legaal gaat.

‘Weet je hoe weinig vlees mensen tegenwoordig krijgen voor die rantsoenbonnetjes?’ gaat Roemer door. ‘Weet je hoeveel kinderen met honger naar bed gaan?’

Ik gnuif bijna. Die honger valt best mee hier in het tuindersdorp. Hoewel het vlees schaars is, zijn er voorlopig genoeg aardappelen en groenten te verkrijgen.

Toch glijdt de verwarring over het gezicht van de oude vrouw. Of is het schuldgevoel? Ze houdt van het dier, dat weet ik. Ze kreeg ’m als biggetje van Adriaans vader toen we op de hbs zaten. Slager

Roemer is nogal pragmatisch ingesteld, maar ik heb het met tante Aaf te doen.

Die tikt met haar stok op de plavuizen. 'Ook goed,' zegt ze scherp. 'Dan haal ik hier wel niks meer.' Ze draait zich om en strompelt de winkel uit.

Dat gaat me te ver. Bovendien weet Roemer niet dat ze tegenwoordig een mond extra te voeden heeft. Ik vouw de papieren zak dicht en haast me naar de deur, de straat op.

'Tante Aaf!'

Ze keert zich om.

Ik reik haar de zak toe. 'Deze is voor u.'

Ze weert het af. 'Nee, dank je.'

'Toe, tante Aaf. Neem het dan mee voor...'

Ik haper. Het is niet wijs om Aries naam te noemen. Hoewel ik nog steeds kwaad op hem ben, wil ik hem niet tekortdoen. Kerels hebben vlees nodig, dat is Roemers devies immers.

Maar tante Aaf steekt haar kin naar voren. 'Nee. Ik ga hier niets meer kopen.'

Ik knipper met mijn ogen. Wat een koppig mens!

Ze kijkt me fel aan, draait zich om en zet kleine, maar gedecideerde stappen, leunend op haar stok.

Met de zak in mijn handen loop ik naar binnen.

Roemer staat met zijn handen in z'n zij en neemt me met een frons op. 'Waar ben jij in vredesnaam mee bezig?'

Ik besef dat ik zojuist mijn werkgever heb gedwarsboomd. De warmte stijgt naar mijn gezicht. 'Ik eh... Ik vind dat ze net zo goed recht heeft om haar bonnen in te ruilen als ieder ander.' Ik trek mijn schouders naar achteren en knik. 'Ja, dat vind ik.'

'Dat vind jij?' vraagt hij schamper. 'Toe maar. En waarom dan wel?'

De opborrelende ergernis onder mijn huid laat zich niet bedwingen. Bovendien valt me het buikje op dat zich onder zijn witte jas aftekent; zo slecht heeft hij het zelf ook niet.

‘U mag haar dan wel hypocriet vinden,’ zeg ik zo beslist mogelijk, ‘maar bent u dat zelf ook niet?’

‘Wablief?’ Hij staart me aan.

‘U houdt vlees achter. Voor uw gezin, voor familieleden. En soms,’ ik knijp mijn ogen tot spleetjes, ‘zie ik weleens een enveloppe voorbijkomen.’

Hij loopt rood aan. ‘Wat suggereer je, jongedame?’

Ik bind in. ‘Niets.’

Hij houdt mijn blik een poosje gevangen, zijn kaak naar voren geschoven. Dan zegt hij: ‘Ik zie het voor deze keer door de vingers. Maar als je je baan wilt behouden, dan hoop ik dat je nooit meer zulke stomme dingen zegt.’

Ik laat mijn adem ontsnappen en knik bedeesd. In gedachten foeter ik mezelf uit; om die bedeesdheid, maar ook omdat ik hem uitmaakte voor hypocriet. Wat weet ik nu precies? Ik zet warempel mijn baan op het spel...

Veel tijd om na te denken over mijn actie krijg ik niet – melkboer Jan Blom stapt over de drempel, met kleine Jaap in z’n kielzog.

‘Hè’je ’t al heard?’ Zijn stem dreunt door de winkel. ‘De geallieerden maken goede vorderingen bij Tunis. Als het meezit geven de moffen zich daar vandaag nog over!’

Tunis. Vanbinnen vlamt de hoop op. Een nederlaag voor de moffen, in het noorden van Afrika. Misschien is de oorlog eindelijk op z’n retour? En misschien hoeft Arie dan niet zo lang ondergedoken te zitten.

Die hoop vervliegt als Geertje de winkel binnenstormt – op haar vrije dag, nota bene.

‘De schoften!’ roept ze. ‘Ze worden allemaal opgeroepen!’

‘Wat?’

‘Wie?’

Beide mannen draaien zich naar haar toe.

Japie staart haar aan met zijn grote blauwe ogen, half achter z’n vader.

‘Kees... en Willem. En nou ja, iedereen!’ Haar woedende stem breekt en gaat over in een snik. ‘Alle jongens en mannen tussen de zeventien en veertig jaar! Voor de *Arbeitseinsatz*.’

Zelfs het altijd gezond-rode gelaat van de melkboer trekt wit weg.

Roemer steekt zijn hand op, bijna geruststellend – hij is net boven de leeftijd die Geertje noemde. Net als mijn vader. Ik betrap mezelf op een zucht van opluchting.

‘Geen paniek, mensen,’ zegt de slager. ‘Bij de vorige oproepen lukte het velen om een vrijstelling te krijgen. En boeren...’ hij knikt naar Jan Blom, ‘die krijgen dat sowieso. Wie moet anders de Duitsers van melk voorzien? Ze gaan niet zelf de koeien melken.’

‘Maar Kees en Willem!’ Geertjes stem slaat over. ‘Die komen er echt niet onderuit. En Kees is nog maar zeventien. Moeder is compleet overstuur!’

Haar betraande ogen zoeken de mijne. Ineens besef ik dat ze troost zoekt. Bij mij. Omdat haar moeder momenteel niet in staat is om iets troostends te zeggen, nu haar zoons worden geacht zich te melden voor het werken in Duitse fabrieken.

Ik aarzel. Was Edith hier maar. Edith weet altijd precies de juiste dingen te zeggen om mensen te kalmeren; dat lukt haar bij moeder ook zo goed. Terwijl alles wat ik zeg eerder het tegenovergestelde effect heeft. Toch moet ik iets doen.

Ik loop op Geertje af en leg mijn arm om haar schouder. ‘Kom mee. Ga maar even zitten. De soep wordt vast niet zo heet gegeten als hij wordt opgediend...’ Ik hoor het mezelf zeggen, een uitspraak die vader vaak mompelt in een poging om moeder gerust te stellen, als haar ogen weer zo verwilderd staan bij een nieuwe *Verordnung*.

Geertje zit op het wachtbankje voor het raam, haar gezicht in haar handen. Ze snikt.

‘Echt, Geer,’ probeer ik weer. ‘Het komt vast allemaal goed. Ze kunnen vast onderduiken, zoals A...’

Idiot die ik ben! Wat is het lastig om altijd op je tong te moeten letten. Ik haal adem. ‘Echt, zoveel jongemannen duiken onder.’

Roemer schraapt z'n keel. 'Dat mag wel zo zijn, maar er worden er ook een hoop opgepakt en dan zijn ze nog niet jarig!'

Ik kijk hem boos aan, zelfs al riskeer ik daarmee misschien opnieuw mijn baan. Nu moeten we eerst Geertje rustig krijgen, niet haar nog banger maken!

Het winkelbelletje rinkelt. Lena de Wit stapt binnen, op de voet gevolgd door timmerman Mulder en tuinder Volkers. En Geertje zit nog steeds te snikken. Ik haal haar over om mee naar achteren te gaan, buiten het zicht van de klanten. Uit de opgewonden stemmen in de winkel begrijp ik dat iedereen het erover heeft. Is dit weer een van de represailles van de Duitsers op de staking? Als ik Lena's schrille stem moet geloven is het precies dát.

Uiteindelijk kalmeert Geertje. Ze veegt met haar mouw langs haar neus. 'Ik moest het aan iemand vertellen... Moeder was zo aan het huilen, zie je. En nou moet ik weer terug, want ik moet haar helpen. Ze is vast nog niet begonnen met eten koken.'

Ik klop op haar arm. 'Het geeft niet. Het is ook gewoon verrot! Ik hoop dat de geallieerden de moffen daar in Tunis allemaal een kopje kleiner maken.'

Ze kijkt me verbaasd aan en ik leg uit wat melkboer Jan zei, vlak voordat ze binnenkwam.

Dan gloort er toch hoop in haar ogen. Ze staat op en vouwt haar armen over elkaar. 'Het is verrot, maar zo blijft het niet, hè?' Haar stem trilt nog een beetje. 'De dominee zei laatst dat het goede altijd het kwade overwint. Uiteindelijk.'

'Ja,' zeg ik, met meer overtuiging dan ik voel. 'Uiteindelijk.'

Als mijn werkdag erop zit, besluit ik niet direct naar huis te gaan. In gedachten verzonken loop ik naar het Havenplein. Eenmaal voorbij de sluis zoek ik tussen het riet een plekje en staar over het rimpelloze water.

De weerspiegeling brengt rust in mijn duizelende gedachten. Wat is er veel gebeurd: Arie met z'n toespraak, de staking met alle gevolgen van dien, en diezelfde Arie die me nog geen week later toesnauwde dat ik niet geschikt ben voor de ondergrondse. Het steekt diep; het is niet eerlijk! Ik wil tenminste iets doen. Dat zou hij toch moeten waarderen? Ik ben niet zoals Edith, die 's avonds bij de kachel zit te lezen, alsof er geen oorlog is. Edith, die afspraakjes heeft met knappe geneeskundestudenten, alsof je aan de toekomst kunt denken nu de wereld in brand staat.

Ook dát schrijnt. Ooit had ik een oogje op Harm de Vries. Hij zat al in de vijfde, ik nog maar in de eerste van de hbs. Als hij met ons groepje mee naar huis fietste, zorgde ik ervoor dat ik naast hem reed. Maar in tegenstelling tot zijn geflirt naar andere meisjes, benaderde hij mij slechts met een beleefde vriendelijkheid.

Ik was ook weer niet zo wanhopig dat ik niet doorhad dat hij blijkbaar geen interesse in me had. Gelukkig waaide dat verliefdheidje snel over – maar waarom zat het me dan dwars om te zien hoe hij laatst afscheid nam van Edith? Het was slechts een handkus geweest, maar er had iets intiems in dat gebaar gelegen.

Ik gnuif. Tja, Edith past tenminste bij een arts in opleiding. Vorig jaar rondde zij haar opleiding keurig af, terwijl ik al na een blauwe maandag mijn secretaresseopleiding voor gezien hield, omdat ik het dodelijk saai vond. Ik wist dat het vader teleurstelde; hij had voor mij gewenst dat ik een opleiding zou volgen. Hij was er trots op dat hij ons dat kon geven, daar had hij 'hard voor gewerkt', zo had hij eens gezegd. En het beviel hem niets dat ik op de vacature bij de slagerij reageerde. Bij Roemer, nota bene! Vader zei er niet veel van, maar zijn frons sprak boekdelen.

Ergens had ik wel verwacht dat het op verweer zou stuiten. Vader en Roemer verschillen als water en vuur, dat weet het hele dorp. Naar verluid hebben ze ooit met elkaar overhoopgelegen en sindsdien mijden ze elkaar zoveel mogelijk. Als ik Lena de Wit moet geloven, heeft die vete met mijn moeder te maken.